
РОЛЬ ПІДРУЧНИКА В СИСТЕМІ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ТА ПІД ЧАС ОРГАНІЗАЦІЇ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Гірняк С. П.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-557-0-31>

ВСТУП

Навчання – це складний процес, який вимагає міжособистісної взаємодії під час освітньої діяльності. Я. Кодлюк слушно наголошує, що носієм змісту освіти є підручник, який є «моделлю цілісного процесу навчання»¹. На сучасному етапі розвитку освіти, а також у зв'язку з її реформуванням (нагадаємо, що у 2016 році було запропоновано і запроваджено Концепцію НУШ) особлива увага приділяється якості навчальної літератури, її відповідності новим суспільним запитам і стандартам. «Людина ХХІ століття повинна вміти оперативно пристосовуватися до швидких, а іноді й блискавичних змін в інформаційному просторі, саме тому сучасні діти мають уміти сприймати, зберігати, а головне – критично осмислювати й опрацьовувати інформацію та робити висновки й узагальнення. Ось чому в шкільних підручниках і загалом у навчальній літературі, повинно бути в достаток інформації, яка б дала змогу з одного боку – відобразити зміст освіти, а з другого – сприяти ефективному засвоєнню нових знань», – наголошують С. Гірняк та О. Радіховська². У зв'язку з цим нині особлива увага приділяється процесу створення якісних підручників й іншої навчальної літератури, які б дали змогу зробити процес навчання цікавим, захоплюючим, відповідали віковим особливостям учнів, а також нормативним документам у сфері освіти.

На сучасному етапі розвитку суспільства маємо змогу спостерігати процес неупинного збільшення об'єму інформації, а це вимагає внесення

¹ Закон України «Про повну загальну середню освіту» 18.03.2020 р. URL : <https://surl.li/jxiomr> (дата звернення: 20.01.2025).

² Гірняк С., Радіховська О. Підручник як базова модель освітнього процесу в початковій школі / у зб. The 2nd International scientific and practical conference «Science and technology: problems, prospects and innovations» (November 17–19, 2022) CPN Publishing Group, Osaka, Japan. 2022. С. 314–315.

змін до системи освіти. Людина XXI століття повинна вміти оперативно пристосовуватися до швидких, а іноді й блискавичних змін в інформаційному просторі, тож сучасні діти мають навчитися сприймати, зберігати, а головне – критично осмислювати й опрацьовувати отримані дані, робити висновки й узагальнення. Ось чому в шкільних підручниках і загалом у навчальній літературі XXI ст. повинно бути в достатку інформації, яка не тільки відображає зміст освіти, а й сприяє ефективному засвоєнню нових знань.

Дослідження наукової, навчальної та методичної літератури зі задекларованої теми уможливорює констатувати, що обрана проблема є актуальною, оскільки успішне опанування освітнього матеріалу, зокрема з навчальної дисципліни «Українська мова», безпосередньо пов'язане з якістю тих навчально-методичних комплексів, якими педагог послуговується на уроках української мови та читання. Від змістового наповнення підручника і способу викладу в ньому освітньої інформації залежить як ефективно школярі засвоюватимуть нові знання, отримуватимуть потрібні уміння і навички з метою виконання програмових вимог, а головне – задля використання отриманих знань на практиці.

1. Сутність термінів «*зміст освіти*» та «*зміст навчального предмета*» і підручник як їхню інтегруючу ланку

У Концепції НУШ зазначено: «Нова українська школа буде працювати на засадах особистісно-орієнтованої моделі освіти. У рамках цієї моделі школа максимально враховує права дитини, її здібності, потреби та інтереси, на практиці реалізуючи принцип дитиноцентризму»³. Саме тому освітню діяльність доречно здійснювати з огляду на навички дітей XXI століття, зокрема їхні індивідуальні особливості, які допомагають вибудовувати персональні навчальні траєкторії учнів і сприяють розвитку комунікативних умінь, мисленнєвих операцій, творчих здібностей, психологічного стану тощо.

С. Гончаренко в «Педагогічному словнику» подає таке визначення: «Зміст освіти впливає із її основної функції – прилучити молодь до загальнолюдських і національних цінностей; це – система наукових знань про природу, суспільство, людське мислення, практичних вмінь і навичок та способів діяльності, досвіду творчої діяльності, світоглядних, моральних, естетичних ідей та відповідної поведінки, якими повинен оволодіти учень у процесі навчання. На зміст освіти впливають об'єктивні <...> та суб'єктивні <...> фактори»⁴. Зміст освіти має

³ Нова українська школа : концептуальні засади реформування середньої школи / МОН України, 2016. 40 с.

⁴ Гончаренко С. Український педагогічний словник. К. : Либідь, 1997. 376 с., 137.

ґрунтуватися на науковій основі, будуватися з урахуванням потреб суспільства, зокрема становленням свідомого громадянина України, а також формуватися з огляду на освітні та виховні цілі.

Я. Кодлюк слушно зауважує, що «поняття «зміст освіти» по-різному трактувалося на різних етапах розвитку педагогіки і школи»⁵. У педагогіці: «як сукупність педагогічно адаптованих основ наук, які вивчаються у школі (такий підхід розглядається як технократичний; він передбачає залучення школярів до науки і виробництва)»⁶ та в школі: «як сукупність знань, умінь та навичок, якими повинні оволодіти учні у процесі навчання»⁷. Зміст освіти реалізується (матеріалізується) через змістове наповнення того чи того навчального предмета. Загалом терміни *зміст освіти* та *навчальний предмет* – не тотожні. Навчальний предмет повинен допомогти реалізувати зміст освіти. Ось чому освітня діяльність реалізується у два способи: 1) через матеріал, який потрібно опрацювати і вивчити, 2) способи його засвоєння.

Головна навчальна книга, що використовується у школі – підручник – репрезентує зміст освіти через той навчальний матеріал, який до нього входить і допомагає вчителеві організувати освітню діяльність молодших школярів на уроках. Отож підручник як основний носій інформації виконує функцію засобу навчання та допомагає вчителеві організувати освітню діяльність учнів, а також сприяє самостійному засвоєнню школярами знань з певного предмета. «У підручнику тією чи іншою мірою запрограмовано і методику навчання, тобто цей вид навчальної літератури є своєрідним сценарієм майбутнього процесу навчання, оскільки фіксує не лише зміст навчального предмета, основні методичні підходи до його викладання, а й окремі прийоми навчання (наприклад, орієнтовні запитання з метою аналізу ілюстрацій; зразки алгоритмів, приписів; зразки записів; зміст інструкцій щодо виконання практичних завдань тощо), – наголошує Я. Кодлюк.⁸ Проте нові педагогічні дослідження засвідчують, що підручник не повинен бути головним носієм інформації та засобом отримання знань учнями, оскільки в сучасному світі масив інформації щоразу збільшується й школярі мають уміти її знаходити і користуватися нею.

Підручник повинен стати для вчителя азбукою, якою він послуговується вільно й ефективно в освітніх цілях, педагог має вміти співвідносити зміст підручника з рівнем знань учнів класу, водночас ця

⁵ Кодлюк Я.П. Теорія і практика підручникотворення в початковій освіті: підручник для магістрантів та студентів педагогічних факультетів. К.: Інформаційно-аналітична агенція «Наш час», 2006. 368 с.

⁶ Кодлюк Я.П. Там само.

⁷ Кодлюк Я.П. Там само.

⁸ Кодлюк Я.П. Там само.

навчальна книга не може бути єдиним джерелом інформації під час підготовки до уроку.

Підручник має допомогти учням у засвоєнні конкретних знань, сприяти виробленню практичних умінь і навичок застосовувати теоретичні знання на практиці, а також заохочувати їх самостійно здобувати знання як за допомогою навчальної книги, так і послуговуючись іншими джерелами (довідниками, словниками, енциклопедіями, Інтернет ресурсами тощо). Ось чому підручник – це відображення рівня розвитку освіти та «модель процесу навчання на конкретному історичному етапі»⁹.

Навчальний предмет відображає «основи відповідної науки або мистецтва: знання, вміння й навички, що мають загальноосвітній характер і відповідають меті навчання й виховання учнів певної вікової групи. Навчальний предмет – дидактично обґрунтована система знань, умінь і навичок, відібраних із відповідної науки чи мистецтва для вивчення в навчальному закладі», – зазначає С. Гончаренко¹⁰. Тоді як зміст освіти і навчального предмета втілено в підручнику, що є моделлю процесу навчання та відображає (за твердженням Я. Кодлюк) «процес діяльності вчителя (викладання), діяльності учня (учіння) та змісту виучуваного»¹¹.

Отже, з огляду на сказане, можемо стверджувати, що підручник – це носій змісту освіти, що враховує базові функції того чи того навчального предмета та вікові особливості учнів. Між поняттями «*зміст освіти*» та «*зміст навчального предмета*» існує взаємозалежність, оскільки зміст освіти реалізується шляхом відображення і подання освітньої інформації в змісті навчального предмета, що втілюється за допомогою підручника – навчальної книги, в якій відображено основи знань з того чи того предмета (у нашому дослідженні – з української мови та читання) на рівні сучасних досягнень науки й культури. Створювані сьогодні підручники з «Української мови та читання» повинні відповідати вимогам Державного стандарту та Типовим освітнім програмам. З ініціативи МОН України та під егідою ДНУ «Інституту модернізації змісту освіти» створювана навчальна література проходить обов'язкову експертизу і тільки після отримання схвальних рецензій може бути рекомендованою для використання в освітньому процесі початкової школи. Це дає підстави вважати, що текст підручника – це важливе джерело інформації, передусім для молодшого школяра, оскільки від

⁹ Кодлюк Я.П. Там само.

¹⁰ Гончаренко С. Український педагогічний словник. К. : Либідь, 1997. С. 222.

¹¹ Кодлюк Я.П. Теорія і практика підручникотворення в початковій освіті: підручник для магістрантів та студентів педагогічних факультетів. К. : Інформаційно-аналітична агенція «Наш час», 2006. 368 с.

якості навчальної літератури, вмілого структурування змісту освітньої інформації, доступності її викладу, естетичного оформлення тощо залежить чи зможе учень якісно засвоїти новий навчальний матеріал.

В «Українському педагогічному словнику» С. Гончаренка знаходимо таке визначення: «Інформація – одне з загальних понять науки; в широкому розумінні – нові відомості про навколишній світ, одержувані в результаті взаємодії з ним»¹². Інформація, яку отримує людина – це певні смисли, що виникають у неї в результаті отримання тих чи тих відомостей (даних), які вона пов'язує з попередньо набутими знаннями і поняттями.

У науковій та навчально-методичній літературі термін *інформація* розуміють так: це будь-які відомості, що отримує людина про навколишній світ, зокрема об'єкти, явища і процеси. Здобуту інформацію людина осмислює задля її використання з метою вдосконалення своєї діяльності, тоді як її збереження, передача і перетворення допомагають вирішити поставлені завдання. Властивості інформації такі: *об'єктивність, достовірність, зрозумілість, повнота, актуальність, корисність* тощо.

В освітньому процесі сучасної школи базовим джерелом інформації залишається підручник. Л. Шевчук констатує: «Підручник – це книга або інший носій інформації, який є засобом для засвоєння змісту освіти й містить систематизований навчальний матеріал, передбачений навчальною програмою з певного предмета»¹³. Відтак базова функція підручника – *інформаційна* – саме вона «забезпечує якість його змісту, є потенціалом для реалізації виховного, розвивального, мотиваційного ресурсу підручника», – доречно наголошує О. Савченко¹⁴.

Лариса Шевчук вважає, що нагальним і необхідним є переосмислення інформаційної функції підручника. Дослідниця наголошує: «Варто враховувати, що завдяки своїй загальнодидактичній структурі (текст, апарат організації засвоєння, ілюстративний матеріал, апарат орієнтування) підручник відображає (за формою подання) – текстову, графічну інформацію, (залежно від способу сприйняття) зорову інформацію (якщо це друковане видання), комбіновану (якщо це електронний підручник)»¹⁵.

Інформаційну функцію навчальної книги можна розширити завдяки усвідомленню суті «інформаційної компетентності». Лариса Семко та

¹² Гончаренко С. Український педагогічний словник. К.: Либідь, 1997. С. 150.

¹³ Шевчук Л. Текст підручника як джерело інформації // Проблеми сучасного підручника. 2015. Вип. 15(2). С. 345.

¹⁴ Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів. К.: Абрис, 1997. 416 с., 94

¹⁵ Шевчук Л. Текст підручника як джерело інформації // Проблеми сучасного підручника. 2015. Вип. 15(2). С. 345.

Віталій Лапінський стверджують: «Інформаційна компетенція передбачає вміння: самостійно працювати з інформацією, шукати, вибирати, аналізувати й оцінювати, організовувати, представляти, передавати її; моделювати, проєктувати об'єкти і процеси, у тому числі під час взаємодії з іншими, відповідально реалізовувати свої плани, приймати рішення і діяти в непередбачених ситуаціях, учитися упродовж життя»¹⁶ і додають: «Інформаційна компетентність – це інтеграційна якість особи, що є результатом віддзеркалення процесів відбору, засвоєння, перероблення, трансформації і генерування інформації в особливий тип наочноспецифічних знань, дозволяє виробляти, приймати, прогнозувати і реалізовувати оптимальні рішення в різних сферах діяльності»¹⁷.

Отож інформаційна компетентність полягає в здатності отримувати, засвоювати і використовувати різноманітну інформацію. У процесі її сприйняття молодший школяр має пройти кілька етапів: знайомство з інформацією, її відтворення, перетворення та створення власного інтелектуального продукту на основі отриманих або самостійно знайдених відомостей. Тому інформаційна функція підручника має враховувати ці етапи.

Основна частина будь-якого підручника – текст, у ньому автор передає весь масив інформації, яку повинен засвоїти учень, а тому (за С. Гончаренком) «Підручник – книга, в якій викладаються основи знань з певного предмета на рівні сучасних досягнень науки й культури. Для кожного типу навчальних закладів видаються підручники, які відповідають програмам і завданням цього закладу, віковим та іншим особливостям тих, хто навчається»¹⁸. Підручник інтегрує в собі зовнішню (візуальну) інформацію і внутрішню (змістову), а саме: педагогічно доцільний зміст, вдале мовленнєве оформлення, логічність викладу, врахування наступно-перспективних зв'язків під час подання нової інформації тощо.

Тексти, зокрема у підручниках «Українська мова і читання», поділяються на *основні, додаткові та пояснювальні*. «Основний текст, – констатує Лариса Шевчук – це головне джерело інформації, вміщеної у підручнику, до того ж інформації, обов'язкової для вивчення та засвоєння учнями. Зважаючи на це, для основного тексту підручника необхідною є узгодженість із чинною навчальною програмою»¹⁹. Тоді як

¹⁶ Семко Л., Лапінський В. Інформаційні компетентності та шляхи їх формування. Інтернет ресурс. Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/202020.pdf> (дата звернення 10.01.2025).

¹⁷ Семко Л., Лапінський В. Там само.

¹⁸ Гончаренко С. Український педагогічний словник. К. : Либідь, 1997. 260.

¹⁹ Шевчук Л.М. Текст підручника як джерело інформації // Проблеми сучасного підручника. 2015. Вип. 15 (2). С. 346.

додаткові тексти покликані розширювати, поглиблювати, конкретизувати інформації, яку несе основний текст, з метою повнішого розуміння і кращого засвоєння навчального матеріалу молодшими школярами. Важливим для учня початкової школи є ілюстративне оформлення навчальної книги, тому то використання яскравих і доречних малюнків, рисунків, фотографій позитивно впливає на школярів, мотивує їх навчатися.

Пояснювальний текст – це примітки, коментарі, схеми, словники тощо, які мають бути надруковані в підручнику іншими шрифтами та кольорами. Таке подання додаткової інформації допоможе учням швидко (візуально) орієнтуватися в навчальній книзі, а головне – мати чітке розуміння того, який матеріал необхідно прочитати і вивчити, а з яким – ознайомитися.

Особлива роль у сучасній навчальній книзі належить умовним позначенням (апарату орієнтування в підручнику), ілюстраціям, QR-кодам, рубрикам, символам. Умовні позначення сигналізують про необхідність виконання того чи того завдання, закликають учнів бути уважними, спонукають до творчості чи самостійного виконання поставлених завдань.

Таким чином, підручник є основним джерелом інформації, опанування якої дає змогу учням отримати теоретичні знання та набуті практичних умінь і навичок, необхідних для ефективного засвоєння програмових вимог з навчальної дисципліни «Українська мова» в наступних класах.

Завдання підручників – навчити учнів використовувати набуті знання на практиці, а цьому сприяють різнорівневі завдання, які дають можливість оцінити рівень засвоєння учнями знань, повернутися до вивчення теоретичного матеріалу задля виконання практичних завдань будь-якого рівня складності. Тому навчальні матеріали, що використовуються в початковій школі (підручники, робочі зошити, зошити з розвитку мовлення, зошити для самоперевірки та самооцінювання й інші), мають враховувати індивідуальні особливості учнів різних вікових груп і бути компетентісно орієнтованими.

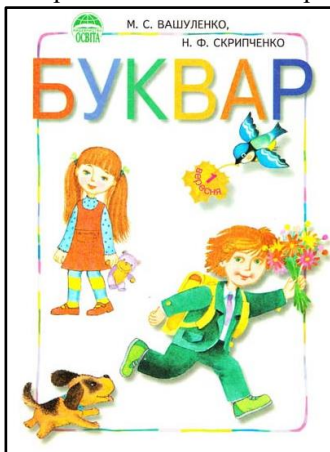
С. Трубачева наголошує: «усі знання у підручнику доцільно подавати відповідно до сучасного рівня розвитку науки, техніки й культури в обсягах, які чітко враховують вікові можливості школярів, передбачені навчальною програмою, зорієнтовані на практичні результати, на формування особистісного досвіду навчальної діяльності і розвиток загальної здатності до навчання»²⁰.

²⁰ Трубачева С.Е. Роль шкільного підручника у формуванні загальнонавчальних компетентностей учнів // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць. К.: Пед. думка, 2009. Вип. 9. С. 21–22.

Отже, сучасні підручники мають відповідати вимогам часу та запитам учнів, бути ефективним засобом набуття нових знань і отримання практичних навичок.

2. Буквар – перший підручник для навчання письма і читання учнів початкової школи

Сьогодні як і понад століття тому, особливої уваги потребує процес створення навчальної літератури, особливо для наймолодших школярів

– першокласників. Саме від знайомства з першою книгою залежатиме процес їхнього навчання, який, як мріють діти, буде цікавим, захоплюючим, відповідатиме їхнім життєвим потребам і запитам.

«Буквар» Миколи Вашуленка та Надії Скрипченко, що побачив світ у 2001 році – це один із найпопулярніших підручників, з яким залюбки працювали і учні, і вчителі. Як зазначають працівники Педагогічного музею України у 2006 році тираж Букваря цих авторів складав 311 000 примірників.

У 2016 році було розроблено Концепцію НУШ, отож постало питання про створення підручників, які б відповідали запитам Нової української школи, а тому стартувала роботи з підготовки цієї навчальної книги не тільки науковцями, а й педагогами-практиками. Загалом майже 30 учителів долучилися до створення букварів. Основне завдання першої навчальної книги – навчити першокласників читати і писати, дати їм знання про українську фонетику, розвинути фонематичний слух, засвоїти елементарні орфографічні норми та сформувати загальні уявлення про навколишній світ тощо.

Завдання у букварі мають бути доступними і цікавими, викликати в учнів пізнавальний інтерес до освітнього процесу, сприяти розвитку комунікативних умінь і навичок. Цей підручник повинен бути барвистим, насиченим малюнками, схемами, ребусами, кросвордами та іншими творчими завданнями.

У контексті сказаного доречно звучать слова Миколи Вашуленка й Оксани Вашуленко, які зауважують: «Нові цілі української школи потребують модернізації змісту освіти. Зміст початкової і середньої освіти має задовольняти освітні потреби кожної дитини відповідно до її інтересів і здібностей. Сучасні процеси реформування системи шкільної

освіти торкаються таких її складників – методів, форм і засобів. Освітній процес у Новій українській школі ґрунтується на запровадженні компетентісно орієнтованих методик і технологій навчання й оцінювання його результатів, варіативності форм і методів, створенні інформаційно-освітнього середовища, зокрема з використанням інформаційно-комунікаційних технологій, яке враховує вікові і пізнавальні особливості дітей та їхні здібності, інтереси й освітні потреби»²¹.

НУШ потребує сучасних якісних навчальних книг, які б допомогли учням бути успішним під час освітньої діяльності, сприяли отриманню нових знань, умінь і навичок. М. Вашуленко наголошує: «Буквар треба створювати за давно перевіреним *звуковим аналітико-синтетичним методом*, основні положення якого було започатковано українським педагогом К.Д. Ушинським. <...> його провідний принцип, який коротко можна сформулювати так: «від звука до букви». <...> Реалізація цього принципу досягається двома шляхами: 1) наявністю в підручнику *добуквеного*

періоду, протягом якого учні на діапазоні всієї звукової системи мови опановують елементарний звуковий аналіз і звуковий синтез нескладних за будовою слів; 2) на уроках *буквеного періоду* перед ознайомленням учнів з новою літерою здійснюється попередня актуалізація навчальних аналітико-синтетичних дій зі звуком (звуками), які позначаються нею на письмі»²².

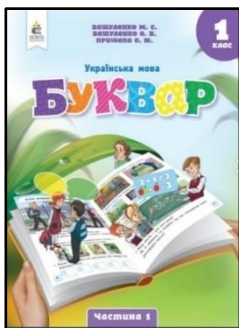
²¹ Вашуленко М., Вашуленко О. Про роботу за букварем нового видання // Початкова школа. 2018. № 8. С. 17.

²² Вашуленко М., Вашуленко О. Про роботу за букварем нового видання // Початкова школа. 2018. № 8. С. 17–18.

У зв'язку зі змінами до Закону України «Про освіту» 2021 р., зокрема статті щодо видання навчальної літератури (підручників, посібників, робочих зошитів тощо), вже у 2022 році було розпочато роботу над створенням «Букварів у 6-ти частинах», зміст яких повинен корелюватися з вимогами Державного стандарту початкової освіти та Освітніх програм укладених

колективом авторів під егідою Олександри Савченко та Романа Шияна. Водночас

27 січня 2021 року ДНУ «Інститутом модернізації змісту освіти» було розроблено і затверджено методичні рекомендації «Про здійснення комплексної експертизи об'єктів грифування (крім електронних) та критеріїв їх оцінювання з метою надання оцінки доцільності надання відповідного грифа Міністерства освіти і науки України». З цієї метою низка учених, методистів й учителів долучилися до створення нових букварів для учнів 1-го класу. Особливістю нової навчальної книги став не тільки розподіл матеріалу в шести частинах, а й удосконалення компетентностей шляхом використання міжпредметних зв'язків, долучення до текстової частини фрагментів робочих зошитів для письма, щоб забезпечити виконання вимог змістової лінії «Взаємодіємо письмово».

3. Організація освітньої діяльності під час вивчення навчальної дисципліни «Українська мова» в 1 класі початкової школи за допомогою навчального посібника Н. Богданець-Білоskalенко, Ю. Шумейко, Л. Клименко «Буквар: у 6-ти частинах» (Київ, 2024)

У Типовій освітній програмі з вивчення навчальної дисципліни «Українська мова» в 1 класі, розробленій під керівництвом Олександри Савченко зазначено: «Початкова освіта – це перший рівень повної загальної середньої освіти, який відповідає першому рівню Національної рамки кваліфікацій. Метою початкової освіти є всебічний розвиток

дитини, її талантів, здібностей, компетентностей та наскрізних умінь відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей та розвиток самостійності, творчості, допитливості, що забезпечують її готовність до життя в демократичному й інформаційному суспільстві, продовження навчання в основній школі»²³, а в Концепції НУШ сказано: «Освітніми результатами початкової школи є повноцінні мовленнєві <...> уміння і навички»²⁴, тоді як «Курс української мови – важлива складова змісту початкової освіти, оскільки мова є не тільки окремим навчальним предметом, а й основним засобом опанування всіх інших шкільних дисциплін. Основна мета цього курсу полягає у формуванні ключової комунікативної компетентності молодшого школяра, яка виявляється у здатності успішно користуватися мовою (всіма видами мовленнєвої діяльності) у процесі спілкування, пізнання навколишнього світу, вирішення життєво важливих завдань»²⁵.

Зміст програми передбачає формування в майбутніх першокласників ключових компетентностей, серед яких «вільне володіння державною мовою, <...> здатність спілкуватися рідною та іноземними мовами»²⁶. Не дарма об'єднуючими для усіх компетентностей є **вміння**: «читання з розумінням, уміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення, творчість, ініціативність, здатність логічно обґрунтовувати позицію, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, співпрацювати з іншими особами»²⁷.

Під час укладання підручників для молодших школярів, особливо першокласників, і з метою виконання програмових вимог до опанування «Мовно-літературної освітньої галузі» необхідно працювати в межах таких змістових ліній: «Взаємодіємо усно», «Читаємо», «Взаємодіємо письмово», «Досліджуємо медіа», «Досліджуємо мовні явища»²⁸.

У 1-му класі в період навчання грамоти школярі повинні навчитися:

- сприймати інформацію на слух;
- розуміти, аналізувати й інтерпретувати зміст почутого;
- будувати діалоги та монологи;

²³ Типова освітня програма 1–4 класи. URL : <https://surl.li/fizepo> (дата звернення: 22.12.2024).

²⁴ Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти. 40 с. URL : <https://surl.li/wlpezs> С. 5. (дата звернення 05.02.2025).

²⁵ Типова освітня програма 1–4 класи. URL : <https://surl.li/fizepo> (дата звернення: 22.12.2024).

²⁶ Типова освітня програма 1–4 класи. Там само.

²⁷ Типова освітня програма 1–4 класи. Там само.

²⁸ Типова освітня програма 1–4 класи. Там само.

- вживати слова ввічливості та доречно використовувати етикетні формули в усному мовленні;
- розрізняти і виокремлювати елементи тексту (заголовок, зачин, основну частину, кінцівку);
- розуміти й інтерпретувати зміст прочитаного тексту, висловлювати власні думки стосовно прочитаного;
- розрізняти жанрову приналежність того чи того тексту;
- читати, з огляду на вікові особливості, твори українських та зарубіжних авторів;
- формувати, розвивати й удосконалювати графічну навичку;
- створювати власні письмові тексти (висловлювання);
- здійснювати само– і взаємоперевірку письмових робіт;
- працювати з медіапродукцією;
- аналізувати звуки української мови та вміти позначати на письмі їх відповідною літерою;
- ділити слова на склади;
- розуміти семантику лексичних одиниць;
- будувати речення (за малюнком, з поданих слів, доповнювати їх 1–2 словами) тощо²⁹.

Таким чином, автори сучасних букварів мають урахувати вимоги Типової освітньої програми та пропонувати завдання, які позитивно впливатимуть на формування комунікативної компетентності першокласників. Вправи мають розвивати вміння давати відповіді на поставлені до тексту запитання і самостійно їх формувати; будувати монолог на задану доступну тему; взаємодіяти з однокласниками і вчителем (створювати діалоги з кількох реплік); переказувати той чи той текст; самостійно придумувати зв'язне висловлювання за поданим початком чи кінцівкою, сюжетними малюнками чи ілюстрацією, на основі почутого чи послуговуючись власним життєвим досвідом тощо.

Пропонуємо проаналізувати особливості подання освітнього матеріалу в навчальному посібнику Наталії Богданець-Білоskalенко, Юлії Шумейко, Людмили Клименко «Буквар: у 6-ти частинах», що побачив світ у Києві у видавництві «Генеза» 2024 року. Аналіз здійснюємо з оперттям на базові критерії, що були подані в методичних рекомендаціях схвалених вченою радою ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» 27 січня 2021 р. протокол № 1 «Про здійснення комплексної експертизи об'єктів грифування (крім електронних) та критеріїв їх оцінювання з метою надання оцінки доцільності надання відповідного грифа Міністерства освіти і науки України»³⁰.

²⁹ Типова освітня програма 1–4 класи. Там само.

³⁰ Про здійснення комплексної експертизи об'єктів грифування (крім електронних) та критеріїв їх оцінювання з метою надання оцінки доцільності надання відповідного грифа

Базові критерії аналізу підручника

1. «Відповідність змістового наповнення навчального видання чинним нормативно-правовим актам у сфері освіти»

Зміст навчального посібника орієнтовано на формування ключових компетентностей, визначених Законом України «Про освіту» й іншими нормативними документами, як-от: «вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною мовою; інноваційність, що передбачає відкритість до нових ідей, ініціювання змін у близькому середовищі (клас, школа, громада тощо), бажання брати участь у справах громади; навчання впродовж життя; культурна компетентність»³¹. Через міжпредметні зв'язки в навчальному посібнику удосконалюються також інші компетентності учнів початкової школи: математична, в галузі природничих наук, техніки і технологій; екологічна; інформаційно-комунікаційна.

Навчальний посібник Н. Богданець-Білоskalенко, Ю. Шумейко, Л. Клименко «Буквар у 6-ти частинах», укладений для 1-го класу відповідно до вимог Державного стандарту початкової освіти, Типової освітньої програми, розробленої авторським колективом під керівництвом О. Савченко. У ньому запропоновано завдання і вправи на формування мовної, комунікативної, читацької компетентностей здобувачів початкової освіти, на розвиток їхньої особистості засобами різних видів мовленнєвої діяльності та здатності спілкуватися українською мовою, на збагачення емоційно-чуттєвого досвіду.

2. «Оптимальність обсягу змістового наповнення навчального видання відповідно до категорій користувачів»

Навчальна книга відповідає вимогам щодо оптимального обсягу змістового наповнення. Обсяг матеріалу відповідає кількості годин, відведених на вивчення навчального предмета «Українська мова» в 1 класі. У букварі автори запропонували різноманітні завдання, що сприятимуть формуванню предметних і ключових компетентностей, зокрема вільного володіння державною (українською) мовою задля спілкування нею в усіх сферах суспільного життя.

Загальна кількість сторінок посібника – 258. Змістове наповнення «Букваря у 6-ти частинах» відповідає сучасним науковим концепціям і рівню знань, що реалізуються через точний і коректний виклад загальноприйнятої наукової термінології. Пропоновані авторами тексти (*вірші, оповідання, казки, загадки й інші*) відповідають віковим

Міністерства освіти і науки України : методичні рекомендації схвалені вченою радою ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» від 27 січня 2021 протокол № 1. К. : ІМЗО, 2021.

³¹ Типова освітня програма 1–4 класи. URL : <https://surl.li/fizero> (дата звернення: 22.12.2024).

особливостям і життєвому досвіду першокласників, сприяють засвоєнню знань на належному рівні.

У навчальному посібнику достатня кількість освітнього матеріалу для досягнення результатів навчання учнів 1-го класу, визначених у нормативних документах. У змісті букваря простежується оптимальне співвідношення теоретичного і практичного навчального матеріалу, а з огляду на те, що буквений період не передбачає засвоєння великої кількості мовної теорії практичні завдання і вправи в ньому переважають.

3. «Відповідність виду навчального видання»

Аналізоване видання повністю відповідає виду навчальної літератури, що поєднує в собі функції підручника і робочого зошита. Видання може замінити підручник у поданні навчального матеріалу з української мови та читання для першого класу, містить запитання та практичні завдання для перевірки засвоєння матеріалу, а також практико-орієнтовані (потрібно дописати, докреслити, домалювати безпосередньо на сторінках посібника) до кожної теми. У навчальній книзі використано інтегрований спосіб подання матеріалу, що відповідає методичним вимогам до організації навчання грамоти в 1-му класі початкової школи.

У виданні подано низку завдань з опорою на життєвий досвіді школярів, що відповідають їхнім щоденним потребам, інтересам і вподобанням, сприяють компетентісно орієнтованому засвоєнню теоретичного матеріалу; формують здатність практично діяти і застосовувати отримані знання, вміння і навички.

4. «Науковість викладу навчальної інформації»

Матеріал навчального посібника відображає сучасний рівень знань, наукові поняття викладені точно і доступно, відповідає віковим особливостям учнів, їхньому життєвому досвіду та навчальним можливостям. Авторами враховано як відповідність між кількістю нових понять і здатністю першокласників одночасно сприймати і засвоювати їх за відведений для цього навчальний час, так і рівень складності пропонованого матеріалу.

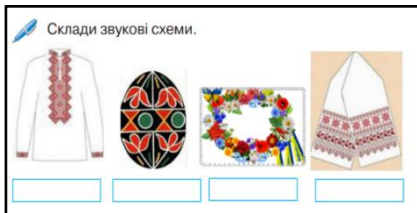
Укладачі посібника не порушують принципів академічної доброчесності. Зміст навчального видання відповідає вимогам Закону України «Про освіту». Усі використані тексти паспортизовано, а в окремих випадках зазначено, що матеріали взято з Інтернету.

5. «Системність, логічність, послідовність, наступність і перспективність викладу навчальної інформації»

У навчальній книзі освітній матеріал подано з урахуванням принципів змістової і дидактичної системності. Програмовий матеріал структуровано за розділами послідовно й логічно, що й забезпечує

взаємозв'язок термінів, формування єдиної понятійної системи посібника. У букварі дотримано послідовності й наступності під час викладу навчальної інформації, зокрема шляхом структурування програмової теми і врахування основних етапів процесу навчання, послідовного вивчення і засвоєння нового матеріалу тощо.

6. «Реалізація ціннісного компонента у змісті навчальних видань, його українознавче наповнення»

забезпечує формування соціальної поведінки, громадянської позиції, моральних якостей, життєвих пріоритетів; вправ, які навчають дотримуватися безпечних і ustalених норм життєдіяльності, виробляють екологічну культуру.

У змісті навчального посібника повністю реалізовано ціннісний компонент шляхом застосування вправ, які сприяють формуванню громадянських почуттів, викликають зацікавленість національними традиціями та допомагають їхній популяризації; завдань, зорієнтованих на формування особистісних і родинних цінностей (*працелюбності, доброзичливості, взаємоповаги, культури розумової і фізичної праці*); завдань, зміст яких

Українознавчий компонент у навчальному посібнику яскраво виражений.

Н. Богданець-Білоskalенко, Ю. Шумейко та Л. Клименко використовують твори і відомих українських письменників-класиків, і сучасників, як-от:

– **вірші:** Марії Познанської, Ганни Чубач, Олени Денисової, Наталії Карпенко, Анатолія Камінчука, Віри Паронової, Анатолія Костецького, Дмитра Павличка, Тамари Коломієць, Павла Тичини, Катерини Перелісної, Михайла Слабошпицького тощо;

– **тексти:** Василя Сухомлинського, Ольги Зубер, Віктора Васильчука, Володимира Гавловського, Миколи Мазери, Ірини Мацко, Оксани Кротюк, Богдана Стельмаха й інших авторів.

У названих творах йдеться про національні символи України (прапор і герб, вербу та калину, київські каштани тощо), описуються річки та міста України, особливості флори і фауни рідного краю, життя і побут, традиції та звичаї українського народу.

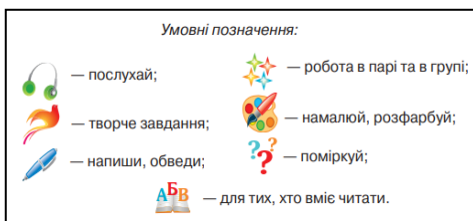
Заслуговує на увагу наповнення підручника зразками фольклору, прикладами традиційної української культури; фрагментами авторських літературних творів, що сприяють формуванню національномовної особистості учня.

7. «Доцільність і коректність методичного апарату навчального видання відповідно до категорії користувачів; його спрямованість на реалізацію різних підходів у навчанні (особистісно зорієнтованого, компетентнісного, діяльнісного тощо)»

Запропонована в навчальному посібнику система вправ і завдань є методично доцільною, коректною в контексті задекларованих вимог до викладання української мови як навчального предмета.

У букварі запропоновано виразні, зрозумілі та доступні для першокласників умовні позначення, що допомагають орієнтуватися у виданні та налаштовують на виконання поставлених завдань.

Позитивним є те, що зміст навчальної книги ґрунтується на пізнавальній новизні, подаються вправи, які заохочують учнів до освітньої діяльності, допомагають їм відчувати успіх під час вдалого

виконання поставлених завдань. Корисними і важливими для вчителя й учнів є вправи для тих першокласників, які вже вміють читати, оскільки це дає змогу застосувати диференційований підхід до організації освітнього процесу.

Важливим вважаємо використання практико зорієнтованого підходу до навчання молодших школярів, зокрема в букварі подано завдання, які стимулюють учнів до висловлення власної думки. Підібрана авторами інформація враховує вікові особливості першокласників, а це дає змогу уникнути інтелектуального і фізичного перевантаження.

Запропоновані в букварі матеріали сприяють формуванню цілісної картини світу здобувачів освіти, враховують інтегрований характер навчання в початковій школі та міжпредметні зв'язки, об'єднують відомості з різних освітніх галузей, зокрема природничої, мистецької тощо.

8. «Відповідність тестових завдань вимогам і нормам тестології (за наявності)». Тестові завдання відсутні.

9. «Спрямованість навчального видання на формування ключових компетентностей, визначених Законом України «Про освіту»»

Змістове наповнення навчального посібника (в межах мовно-літературної освітньої галузі) сприяє досягненню базових освітніх результатів. Н. Богданець-Білокаленко, Ю. Шумейко, Л. Клименко послідовно подають виклад програмового матеріалу з урахуванням усіх груп окреслених у Законі України «Про освіту» результатами навчання для здобувачів освіти. Важливо, що вміщений у букварі матеріал створює передумови для формування і предметних, і ключових компетентностей шляхом використання низки практико-орієнтованих завдань, які спонукають першокласників до активної взаємодії; сприяють формуванню загальнолюдських і національних цінностей.

Запитання і завдання в навчальному виданні сформульовані зрозуміло, коректно і методично правильно; авторами запропоновано вправи, які учні повинні виконати самостійно, разом з однокласниками, з допомогою дорослих.

Активізують й урізноманітнюють освітню діяльність школярів, спонукають їх до творчості й активної взаємодії різні вправи і завдання, як-от:

- складання звукових моделей слів:

З'єднай лініями назви грибів і схеми слів.

[• | - • = | - •] [- • - | = ' -] [- • | - ' - | • -] [- • | - • | - ' -]

- написання літер за зразком (цей вид завдань дає змогу розвивати каліграфічні вміння учнів 1-го класу):

Напиши за зразком.

— розв'язування ребусів і кросвордів:

 Розшифруй ребуси. Запиши відповіді. Назви одним словом.

 і = о ь = ю _____

ю , , , , _____

 4 5 _____

— опрацювання схем:

 Розкажи, що об'єднує зображені рослини. Створи звукові схеми. Розфарбуй малюнки.

 Склади звукові схеми.

– розфарбовування малюнків:

Розфарбуй склади кольорами слів, до яких вони підходять.

ХО ха ху

..лат

..стка

..ровод

Назв' персонажів казок. Що вони роблять? Розфарбуй ілюстрацію до казки, яка тобі подобається більше.

– читання / слухання текстів, віршів:

Розгляньте малюнок. Яким транспортом їдуть діти? Чим він відрізняється від автобуса? Назвіть слова зі звуком [о]. Розкажіть, яким ви уявляєте зоопарк майбутнього.

Послухай уривок із вірша.

В зоопарк ходила з татом.
Звірів бачила багато:
І ведмедя, і слона,
Бегемота-пузана,
Гомінливих мавп на гілках,
І руду пухнасту білку,
Чорну бачила пантеру.
І царя всіх звірів — лева.

Олена Денисова

- Назви слово, яке має два звуки [о].
- Скільки звірів згадано у вірші? Назви їх.

— *аналіз яскравих і реалістичних малюнків, рисунків, фотографій з улюблених мультфільмів тощо.*

10. «Відповідність текстів навчальних видань нормам літературної мови»

У виданні використовується недискримінаційна мова, вживані авторами формулювання позбавлені андроцентризму, сексизму і будь-яких інших дискримінаційних форм і смислів; відсутня інформація, яка спотворює чи перекручує зміст прав людини, подає уявлення про них у некоректній формі.

Мова навчального видання відповідає нормам сучасної української літературної мови.

11. «Аудіосупровід (для підручників з іноземних мов та української мови для класів з навчанням мовами національних меншин закладів загальної середньої освіти)». Аудіосупровід до навчального посібника відсутній.

12. «Художнє оформлення навчального видання»

Ілюстрації в букварі дидактично доцільні, інформативні, яскраві, сучасні та близькі світосприйняттю молодших школярів. Використання ілюстрацій є коректним та релевантним до текстової частини; авторами застосовується єдиний стиль подання малюнків.

У навчальному посібнику, зокрема його 3 і 4 частинах, використовуються QR-коди, які допомагають учням сприймати запропонований текст, давати відповіді на

поставлені запитання.

Обкладинка видання відповідає нормативним документам, відтворює зміст навчального предмета, є естетично привабливою і привертає увагу молодших школярів.

Проведений аналіз навчального посібника «Буквар у 6-ти частинах» для учнів 1-го класу початкової школи Наталії Богданець-Білоskalенко, Юлії Шумейко, Людмили Клименко дає підстави стверджувати, що він відповідає віковим особливостям й інтересам першокласників, ураховує вимоги чинної програми, запитає сьогодення, а тому з успіхом може використовуватися вчителями задля організації освітнього процесу на уроках навчання грамоти. Буквар стане надійним помічником учнів на шляху в «Країну Знань», допоможе вивчити українську абетку, сприятиме розвитку каліграфічної навички та умінь читати.

З метою ефективної організації освітньої діяльності в 1-му класі пропонуємо конспект уроку, укладений за допомогою навчального посібника Н. Богданець-Білоskalенко, Ю. Шумейко, Л. Клименко «Буквар: у 6-ти частинах».

Урок письма, 1 клас

Тема. Написання рядкової літери *о*

Мета: ознайомити першокласників з рукописною буквою *о*, навчити їх писати нову літеру, з'єднувати її з іншими буквами, які першокласники вже вивчили на попередніх уроках; проводити звуковий аналіз, розвивати зв'язне мовлення учнів, працювати над збагаченням лексичного запасу, слідкувати за гігієнічними вимогами під час письма, а також охайністю ведення зошита.

Обладнання: схеми речень, малюнки, навчальний посібник «Буквар: у 6-ти частинах» (Частина 2), друкована і рукописна букви *о*, схеми, малюнки, вірші, ребуси, кросворд; посібник (Македонова Л.А., Мачнева О.М. «Навчання каліграфічного письма. 73 алгоритми написання українських літер та графічних знаків»³²).

Хід уроку

I. Організаційний момент:

«Уже дзвінок нам дав сигнал,

І на урок він нас покликав.

А отже, часу не втрачаймо,

Роботу швидше починаймо»³³.

II. Актуалізація опорних знань учнів.

1. Прослухай уривок із вірша. Виконання завдання з «Букваря» (Ч. 2, С. 12) і дайте відповіді на поставлені запитання.

– Добрий день, діти, сьогодні до нас на урок завітала дівчинка Оленка, вона прийшла з новою рукописною літерою. Щоб відгадати – прослухайте вірші.

*«Ось гляньте: з оленят-
ком олень*

У зоопарку нашім є .

Окрайком хліба тато

Олин

З-за огорожі їм дає».

«Оленя саме блукало,

І матусеньку шукало.

А матуся-олениха

У траві лежала тихо» (Гання Чубач).

Прослухай уривок із вірша.

В зоопарк ходила з татом.
Звірів бачила багато:
І ведмедя, і слона,
Бегемота-пузана,
Гомінливих мавп на гілках,
І руду пухнасту білку,
Чорну бачила пантеру,
І царя всіх звірів — лева.

Олена Денисова

- Назви слово, яке має два звуки [о].
- Скільки звірів згадано у вірші? Назви їх.

*«Ослик осінню охрип –
Захворів, мабуть, на грип.*

*Ослик кашля, ослик чха
І хрипить: – Ох-а, ох-а»³⁴.*

– Діти, який голосний звук постійно повторювався у віршах?

– Уважно подивіться на наш клас і віднайдіть у ньому ті предмети, у назвах яких є звук [о].

2. Робота з «Букварем» (Ч. 2, С. 13):

³² Македонова Л.А., Мачнева О.М. Навчання каліграфічного письма. 73 алгоритми написання українських літер та графічних знаків: Посібник для учителів. Херсон, 2005.

³³ На допомогу вчителю: віршики до початку уроку. URL : <https://surl.li/unpfgc> (дата звернення: 20.01.2025).

³⁴ Всеосвіта URL: <https://surl.li/unpfgc> (дата звернення 09.11.2024).

– Розгляньте малюнки (яблуко, ожина, виноград).

- Чи правильно записані звукові моделі слів?
- Слова *огірок*, *смородина*, *помідор* поділіть на склади. У кожному слові назвіть перший склад і скажіть, який голосний звук його утворює?
- Запишіть звукові моделі цих слів, поставте наголос і поділіть слова на склади, побудуйте з цими словами речення за поданими схемами.

_____ .	_____ .
---------	---------

III. Учитель повідомляє учням тему і головні завдання уроку

Дорогі першокласники, сьогодні на уроці ми навчимося писати малу букву *о*, яку принесла нам Оленка.

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Знайомство з новою літерою:

«Буква *О* на сонце схожа,
І на бублик, й на обруч.

Мов кермо, я хочу взяти
Круглу букву обіруч»³⁵.

Порівняйте друковану літеру *о* з її рукописним варіантом. Уважно роздивіться обидва варіанти букви *о*. На що, чи можлива на кого схожа ця літера?

2. Учні з допомогою учителя пригадують як правильно сидіти за партою, скількома пальцями і як потрібно тримати ручку /олівець, як повинен лежати зошит на парті під час письма.

3. Колективна робота. Учні пишуть рядкову літеру *о*. ПАМ'ЯТАЙТЕ, що рядкова буква *о* складається з одного елемента – *овалу*.

³⁵ На допомогу вчителю: віршики до початку уроку. URL : <https://surl.li/uiabiv> (дата звернення: 20.01.2025).

Алгоритм написання рядкової букви *о*³⁶

1. Починаємо писати букву нижче верхньої рядкової лінії
2. Ведемо вгору до верхньої лінії робочого рядка
3. Торкнувшись верхньої робочої лінії, заокруглюємо ліворуч
4. Ведемо вниз на себе, теж заокруглюючи
5. Біля нижньої рядкової лінії заокруглюємо праворуч
6. Торкнувшись нижньої лінії робочого рядка, ведемо вгору до початку овалу

– Пишемо цю букву під такий рахунок: *і-раз-і*.

4. Робота з «Букварем» (Ч. 2, С. 13), письмо букви *о*

Спочатку першокласники виводять овал у повітрі, згодом обводять поданий зразок і пишуть у рядку. Зіставляють написану літеру зі зразком, вказують на помилки, а вже наступний рядок пишуть у зошиті самостійно.

Пальчикова гімнастика

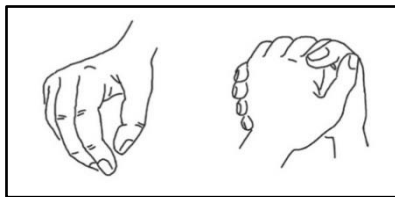
«Сніг-сніжок

Засипав поріжок.

Побігли ми погратися

У сніжки на лужок»³⁷.

Пальцями рук немов солять їжу, потім бігають пальцями по парті, а далі – ліплять сніжку.

V. Узагальнення вивченого під час уроку матеріалу

– Діти, а давайте виконаємо ще одне завдання, яке наша гостя – Оленка, пропонує усім учням. Прочитайте вірші, скажіть, у назвах яких овочів зустрічається буква *о*? Виконайте звуко-складовий аналіз слів-назв овочів.

*«Помідорчик я кругленький,
Соковитий і смачненький,
Вітамінів торбу маю,
Тому весело співаю».*
*«Я червоний бурячок,
Солоденький на смачок,
Я на грядці уродився,*

*«Сидить дівчина в коморі,
А коса її на дворі.
Коса в їжу не годиться,
З вітаміном А – морквиця».*
*«Що у нашому городі
Стає першим у пригоді,
Виростає щодоби,*

³⁶ Методика навчання каліграфічного письма в початковій школі : навчальний посібник для студентів денної та заочної форм навчання педагогічних закладів вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта / упорядник Н. О. Янко. Чернівці : НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2021. 92 с.

³⁷ Всеосвіта. URL: <https://surl.li/unpfgc> (дата звернення 09.11.2024).

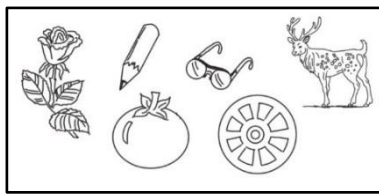
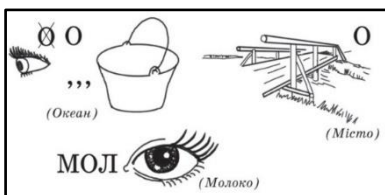
З вами, діти, подружися».

Як у лісі гриби?»³⁸.

2. Гра «Пошуковець». Робота з «Букварем» (Ч. 2, С. 13).

3. Завдання від Оленки: на малюнку знайдіть предмети, у назвах яких є буква **о**.

Розгадай ребуси:

Першокласники називають слова-відгадки, ділять їх на склади, вказують розташування звука [о] в слові.

VI. Підсумок уроку

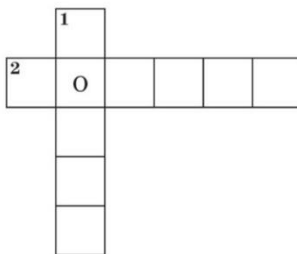
Кросворд

1. Портфель у першокласника... (новий).

2. Великі двері. (Ворота).

Під час уроку педагог може використати «веселі презентації», які пропонують освітні платформи На Урок, Всеосвіта, наприклад: <https://surl.li/gbfsbz>, а також контент учителів-практиків, що викладений на Ютубі. Використання цього матеріалу допоможе створити особливу атмосферу під час уроків навчання грамоти, зробить освітній процес цікавим і захоплюючим, наприклад: <https://surl.li/gkdzbc> і <https://surl.li/aoggug> й інші.

Отже, навчальний підручник Н. Богданець-Білоskalенко, Ю. Шумейко, Л. Клименко «Буквар: у 6-ти частинах» (Київ, 2024) – ефективний засіб для організації освітнього процесу під час навчання

³⁸ На Урок. URL: <https://surl.li/mzjrsm> (дата звернення 05.02.2025).

грамоти першокласників. Послугуючись цим букварем учитель зможе запропонувати учням виконати завдання, які відповідають їхнім віковим особливостям, викликають інтерес і спонукають до творчої взаємодії з іншими школярами, вчать виконувати поставлені завдання ефективно і вчасно.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз дає підстави стверджувати:

1. Підручник – це базове джерело інформації, засвоєння якої дасть змогу учневі отримати під час вивчення навчальної дисципліни теоретичні знання та набуті практичних умінь і навичок, що вкрай необхідні для ефективного засвоєння програмових вимог з навчальної дисципліни «Українська мова» в наступних класах.

2. Буквар – це перший у житті будь-якої людини підручник-путівник у «Країну Знань». Саме від цієї книги здебільшого залежить яким буде ставлення дитини до процесу отримання знань – навчання, а також ця книга, попри волю її користувача, впливає на подальші успіхи людини в житті.

3. Сьогодні Буквар (як і понад сто років тому) – це універсальний засіб навчання першокласників. «Буквар» Миколи Вашуленка та Надії Скрипченко – це один із найпопулярніших підручників незалежної України, з яким любили працювати учні й учителі. Названа книга у 2006 р. була опублікована тиражем 311 000 примірників.

4. 2021 р. було внесено зміни до Закону України «Про освіту», зокрема в ті його статті, що стосуються видання навчальної літератури (*підручників, посібників, робочих зошитів* тощо), а тому 2022 року розпочато роботу зі створення «Букварів у 6-ти частинах», зміст яких би корелювалася з вимогами Державного стандарту початкової освіти і Типовими освітніми програмами укладеними колективом авторів під егідою Олександри Савченко та Романа Шияна. Навчальна література має відповідати Методичним рекомендаціям ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» «Про здійснення комплексної експертизи об'єктів грифування (крім електронних) та критеріїв їх оцінювання з метою надання оцінки доцільності надання відповідного грифа Міністерства освіти і науки України», що були схвалені 27 січня 2021 року. Саме тому вчені, методисти й учителі долучилися до створення нових букварів, особливістю яких став не тільки розподіл матеріалу в 6-ти частинах, а й удосконалення компетентностей шляхом використання міжпредметних зв'язків, долучення до текстової частини фрагментів робочих зошитів із каліграфії, які забезпечують виконання вимог змістової лінії «Взаємодіємо письмово».

5. Сучасні **букварі** враховують вимоги **Типових освітніх програм** і пропонують завдання, що сприяють формуванню комунікативної компетентності першокласників, зокрема передбачають розвиток умінь

давати відповіді на поставлені до тексту запитання й самостійно їх формулювати, будувати монолог на задану тему і взаємодіяти з іншими учнями класу, учителем, тобто вести діалогічне мовлення; переказувати той чи той текст, самостійно створювати зв'язне висловлювання за поданим початком чи кінцівкою, сюжетними малюнками чи ілюстрацією, на основі почутого чи послуговуючись власним життєвим досвідом, пропонують творчі завдання в межах інших змістових ліній.

6. Аналізований навчальний посібник «Буквар у 6-ти частинах» для учнів 1-го класу початкової школи Наталії Богданець-Білоskalенко, Юлії Шумейко, Людмили Клименко відповідає запитам сьогодення, укладений згідно вимог Типової освітньої програми (за заг. ред. О. Савченко), враховує вікові особливості й інтереси першокласників, допомагає вчителям подати навчальний матеріал з урахуванням індивідуальних особливостей учнів тощо. Уважаємо, що це навчальне видання з успіхом може використовуватися педагогами задля організації освітнього процесу на уроках навчання грамоти та стане надійним помічником учнів на шляху в «Країну Знань», допоможе вивчити українську абетку, сприятиме розвитку каліграфічної навички й умінь читати.

7. Навчальний посібник Н. Богданець-Білоskalенко, Ю. Шумейко, Л. Клименко «Буквар: у 6-ти частинах» (Київ, 2024) – ефективний засіб для організації освітнього процесу під час навчання грамоти першокласників. Послугуючись цією навчальною книгою учитель зможе запропонувати учням виконати завдання, які викликать у них інтерес і спонукать до творчої взаємодії з іншими учасниками освітньої діяльності, навчать виконувати поставлені завдання ефективно і вчасно.

8. Сучасна школа, особливо в умовах російсько-української війни, складних суспільно-політичних й економічних обставинах тощо, зможе бути ефективною тільки за умови, якщо школярі й учитель матимуть якісну навчальну літературу (*підручники, посібники, робочі зошити*), а також використовуватимуть електронні освітні ресурси та інформаційно-комунікативні технології в освітньому процесі. Використання «веселих презентацій», які пропонують освітні платформи На Урок, Всеосвіта, а також відеоконтент педагогічних практик, який поширюється на Ютубі, допоможе створити особливу атмосферу не тільки під час уроків навчання грамоти, а й на інших уроках у 1–4 класах початкової школи, зробить освітній процес цікавим і захоплюючим.

АНОТАЦІЯ

У пропонованій статті ми розглянули сутність термінів «зміст освіти» та «зміст навчального предмета», окреслили роль підручника як основного джерела інформації, засвоєння якої дасть змогу учневі отримати під час вивчення навчальної дисципліни теоретичні знання та набути практичних умінь і навичок; проаналізували особливості

створення букварів в Україні та здійснили аналіз навчальної книги «Буквар у 6-ти частинах» для учнів 1-го класу початкової школи Наталії Богданець-Білоskalенко, Юлії Шумейко, Людмили Клименко, послуговуючись методичними рекомендаціям ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» «Про здійснення комплексної експертизи об'єктів грифування (крім електронних) та критеріїв їх оцінювання з метою надання оцінки доцільності надання відповідного грифа Міністерства освіти і науки України», що були схвалені 27 січня 2021 року; довели, що «Буквар: у 6-ти частинах» названих авторів – це ефективний засіб для організації освітнього процесу під час навчання грамоти першокласників. Послуговуючись цією навчальною книгою учитель зможе запропонувати учням виконати завдання, які викликать у них інтерес і спонукать до творчої взаємодії з іншими учасниками освітньої діяльності, навчать виконувати поставлені завдання ефективно і вчасно.

Література

1. Бібік Н.М., Вашуленко М.С., Мартиненко В.О. та інші. Формування предметних компетентностей в учнів початкової школи : монографія. К. : Педагогічна думка, 2014. 346 с.
2. Вашуленко М., Вашуленко О. Про роботу за букварем нового видання // Початкова школа. 2018. № 8. С. 16–21.
3. Вашуленко М.С., Німчук В.В. Буквар / *Енциклопедія Сучасної України* / ред. І. Дзюба, А. Жуковський, М. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2004. Т. 3. URL : <https://surl.li/ppbslh> (дата звернення 05.09.2024).
4. Всеосвіта. URL: <https://surl.li/unpfgc> (дата звернення 09.11.2024).
- Гіряк С., Кузбит Т. Лінгвістичні та лінгводидактичні засади мовленнєвої підготовки учнів початкової школи / збірник «The 3rd International scientific and practical conference “Innovations and prospects of world science”» (November 4–6, 2021) Perfect Publishing, Vancouver, Canada. 2021. S. 401–407.
5. Гіряк С., Радіховська О. Підручник як базова модель освітнього процесу в початковій школі / у зб. The 2nd International scientific and practical conference «Science and technology: problems, prospects and innovations» (November 17–19, 2022) CPN Publishing Group, Osaka, Japan. 2022. С. 314–318.
6. Гончаренко С. Український педагогічний словник. К. : Либідь, 1997. 376 с.
7. Гречишкіна І.А. Пропедевтика навчання зв'язного мовлення в молодшому дошкільному віці. Дис. к. пед. н. за спеціальністю 13.00.02 теорія і методика навчання (українська мова). Київ, 2020. 277 с.

8. Грицик Д. Діяльнісний підхід до навчання дітей покоління Z / Нова українська школа 2020: досвід і перспективи. URL: <https://surl.li/hwnboo> (дата звернення: 21.01.2025).

9. Державний стандарт початкової освіти : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87. URL : <https://surl.li/ufuanx> (дата звернення: 20.01.2025).

10. Жосан О.Е. Шкільна навчальна література: теорія і практика: довідник. Кіровоград : КЗ «КОІППО імені Василя Сухомлинського»; Імекс-ЛТД, 2014. 156 с.

11. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Рада з питань співпраці в галузі культури. Комітет з освіти. Відділ сучасних мов, Страсбург. Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С.Ю. Ніколаєва. Київ : Ленвіт, 2003. 273 с.

12. Закон України «Про повну загальну середню освіту» 18.03.2020 р. URL : <https://surl.li/jxiomr> (дата звернення: 20.01.2025).

13. Запаско Я. Мистецька спадщина Івана Федорова. Львів: Вища школа, 1974. 224 с.

14. Кодлюк Я.П. Теорія і практика підручникотворення в початковій освіті: підручник для магістрантів та студентів педагогічних факультетів. К. : Інформаційно-аналітична агенція «Наш час», 2006. 368 с.

15. Луців С., Гірняк С. Каліграфія: навчально-методичний посібник Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2022. 52 с.

16. Луканська А. Гортайте «Граматку» задля кращого розуміння історії! // Голос України. 2019, 20 грудня. URL : <https://surl.li/kaercc> (дата звернення 05.04.2024).

17. Македонова Л.А., Мачнева О.М. Навчання каліграфічного письма. 73 алгоритми написання українських літер та графічних знаків: Посібник для учителів. Херсон, 2005.

18. Матвійчук О.Є. Український буквар як джерело з історії освіти (за матеріалами фондів Педагогічного музею України) / Міжнародна наукова конференція «Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг» (2022 р.). Секція 4. Трансформація українського книгознавства: до 100-річчя Українського наукового інституту книгознавства. URL : <https://surl.li/ibxijg> (дата звернення: 22.01.2025).

19. На допомогу вчителю: віршики до початку уроку. URL : <https://surl.li/uiabiv> (дата звернення: 20.01.2025).

20. На Урок. URL: <https://surl.li/mzjrsm> (дата звернення 05.02.2025).

21. Німчук В. Видатна пам'ятка вітчизняного друкарства URL : <https://surl.li/zcjeul> (дата звернення 25.01.2025).

22. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти. 40 с. URL : <https://surl.li/wlpezs> (дата звернення 05.02.2025).

23. Початкова школа у контексті сучасних змін в освіті // Учитель початкової школи. 2016. № 1. С. 3–6.

24. Про здійснення комплексної експертизи об'єктів грифування (крім електронних) та критеріїв їх оцінювання з метою надання оцінки доцільності надання відповідного грифа Міністерства освіти і науки України : методичні рекомендації схваленим вченою радою ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» від 27 січня 2021 протокол № 1. К. : ІМЗО, 2021.

25. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів. К. : Абрис, 1997. 416 с.

26. Савченко О.Я. Без якісного підручника якісна шкільна освіта неможлива / Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць / гол. ред. В. Мадзігон. К. : «Комп'ютер у школі та сім'ї», 1999. Вип. 1. С. 3–6.

27. Семко Л., Лапінський В. Інформаційні компетентності та шляхи їх формування. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/202020.pdf> (дата звернення 10.01.2025).

28. Статєєва В. Навчитися по-своєму читати...: До 150-річчя букваря П. Куліша // День. 2007, 22 груд. URL: <https://surl.li/aymgje> (дата звернення 04.08.2024).

29. Сторонська М. Базові завдання початкового курсу української мови / Науковий простір студента: пошуки і знахідки : матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної студентської Інтернет-конференції. Ч. 2. Київ, 2020. С. 310–315.

30. Типова освітня програма 1–4 класи. URL : <https://surl.li/fizepo> (дата звернення: 22.12.2024).

31. Трубачева С.Е. Роль шкільного підручника у формуванні загально-навчальних компетентностей учнів // Проблеми сучасного підручника: зб. наук. праць. К. : Педагогічна думка, 2009. Вип. 9. С. 21–22.

32. Український буквар як універсальний засіб навчання. Ч. 1 і Ч. 2. Педагогічний Музей України. URL: <https://surl.li/ctedjt> і <https://surl.li/uqmsmv> (дата звернення 02.12.2024).

33. Шевчук Л. Текст підручника як джерело інформації // Проблеми сучасного підручника. 2015. Вип. 15 (2). С. 345.

34. Методика навчання каліграфічного письма в початковій школі : навчальний посібник для студентів денної та заочної форм навчання педагогічних закладів вищої освіти спеціальності 013 Початкова освіта / упорядник Н. О. Янко. Чернігів : НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2021. 92 с.

Information about the author:

Hirniak Svitlana Petrivna,

Doctor of Philological Sciences, Professor,

Professor at the Department of Fundamental Disciplines

of Primary Education

Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

36, Ivan Franko str., Drohobych, Lviv region, 82100, Ukraine